

"אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה'!"

היה זה בחודש ניסן תשע"ב, ידידי הרה"ג רבי חיים זאיד, חזר מדרשה אותה מסר בעיר אלעד. הנה עלה יהודי לאוטובוס ועמד לשלם לנהג, חיפש בכיסו ולהפתעתו גילה כי הארנק איננו, נשכח בבית. התחנן לנהג שישלם לו מחר - 'אני נוסע קבוע'. אולם, תשובת הנהג היתה: 'שלם או שאתה יורד'. 'מה אעשה?' אמר 'אסור לי לאחר, אני מתחיל משמרת בבני ברק'.

קם הרב זאיד ממקומו ושילם עבורו, כמובן היהודי שאל לשמו, אך הוא השיב שאין זה משנה. כשהתעקש אמר את שמו.

לאחר מספר ימים הרב זאיד קיבל טלפון מיהודי בעל עסק שהארגזים לחלוקת 'קמחא דפסחא' מוכנים. רבי חיים נסע עם תלמידו, העמיסו וחילקו למשפחות. כשהגיע לביתו חיפש במעיל את ארנקו ואיננו, חיפש בכל הכיסים ואין. בארנק היו סכומי כסף נכבדים, פנקס צ'קים ומסמכים חשובים.

החל סבב של חיפושים קדחתניים וטלפונים. חיפשו בארגזי המצרכים, חיפשו ברכב בו נסעו, חזרו לעסק ואין כלום, הארנק לא נמצא.

בערב מישהו מתקשר אליו: "מדברים כאן מחנות בתחנת דלק, הארנק שלך נמצא אצלנו..."

כשהגיע לתחנת הדלק נעתקה נשמתו, המוכר היה היהודי שהוא שילם עבורו את דמי הנסיעה באוטובוס מאלעד!

זה סיפורו: "בתחילת הערב הגיע אדם שביקש לתדלק בשלש מאות שקל, הוא העביר כרטיס אשראי מבחון דרך הדלפק ולא נכנס לחנות ומיד פנה לעבר רכבו, בשל כך לא ראיתי מיהו.

הדבר היה נראה לי חשוד, רק בשעה לילה מאוחרת משלמים בדרך זו, אך לא בשעת ערב מוקדמת כשהחנות פתוחה. כיון שכך הפכתי את הכרטיס, היה רשום עליו 'חיים זאיד'. שמחת, הנה הקב"ה סיבב שאוכל להחזיר לרב את ששילם עלי בניסיעה.

קראתי בקול 'זאיד, זאיד', אך האדם ההוא המשיך ללכת לרכב ולא סובב את ראשו, עתה הבנתי שהכרטיס גנוב.

הכרזתי שיגש לחנות, ואמרת לי שיש בעיה עם הכרטיס, אני צריך את הספרות של תעודת הזהות.

הוא חיפש בארנק אותו החזיק, הוציא תעודת זהות והחל להקריא את המספרים, "תעודת הזהות שייכת לך?" שאלתיו, הלה השתתק ואז בתנועה מהירה הניח את הארנק, פנה לעבר מכוניתו ונמלט... "כך נשלם לו מעגל מופלא!" (נר לשולחן שבת)

"כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור או פסח..." (כ"א י"ח)

"זיהר החזן שלא יקרא למי שהוא עיור בעינו האחות או פסח בפרשת עורת או שבור, מפני שמביישו... ואם ידבר אדם עם חבירו אל יביט במקום שיש בו מום". (ספר חסידים' תשס"ח, משנ"ב קל"ח ה')

"וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם!" (פאה ח' ט')

בתוס' י"ט כתב שפיסח הוא בשתי רגליו וחיגר הוא ברגל אחת. **ובתוס' אנשי שם ביאר:** לעולם חיגר הוא פיסח, אלא שפיסח הוא לשון תורה וחיגר לשון חכמים. והתנא במשנה נוקט לשון קצרה, שפיסח הוא בשני רגליו וחיגר באחת, ולכן הטיל ביניהם את הסומא, שעושה עצמו פעמים סומא בשתי עיניו ופעמים בעין אחת. (שם)

כתב רבי עקיבא אייגר: חיגר ופיסח הנכות שלהם היא ברגל אחת או בשתי רגלים. וכן כתב ב"תורת כהנים" בפרשת אמור.

וזכרתי שבית הדין בעיר ליסא סמכו על זה בגט - שהיה בעיר עוד אחד ששמו ושם אביו ושם אביו אביו היה כשם המגרש...

כתבו בית הדין והוסיפו סימן בגט - "הפסח", שהמגרש היה חיגר ברגלו אחד, וכדי שלא יהא נראה ששמו פסח כתבו הפסח ולא רצו לכתוב חגר, כי מילה זו משתנת, פעמים חיגר ביד ופעמים בלא יוד, פעמים חגיר ופעמים חגרא. (תוס' רעק"א שם)

כל כינוי שהוא גנאי אין כותבין אותו בגט, ולכן מומר שעשה תשובה אין כותבין לו 'וכל שום וחניכה'.

(רמ"א אהע"ז קכ"ט ט"ז)
ומנהג זה נשתרבו ממה שנמצא בסדרי גיטין ישנים שמומר שעשה תשובה אין כותבים לו בגט 'וכל שום וחניכה' כמו שעושים לשאר מומרים, משום דגנאי הוא, דהוי כאילו אומרים לו 'זכור מעשיך הראשונים'!

(ש"ת מהר"ם מלובלין ק"ב)
דנו תלמידי חכמים מה היה ההיתר של בית הדין בליסא

לכנות את אותו אדם בגט "פיסח", בשם מבזזה כזה?
אמרו ליישב על פי דברי הגאון רבי מרדכי עבאדי מחכמי "ארם צובה", ששאלוהו מהו גדר 'מכנה שם לחברו', האם הדבר אסור תמיד, או שיש אופנים בהם מותר לכנות שם לחבירו?

והידוש רבי מרדכי עבאדי שאם ישנם אנשים הנקראים בכינוי זה ולא לשם גנאי מותר לכנות כך את חברו, הגם שכוונתו לגנותו, דמכל מקום השם שמכנהו בו אינו שם גנאי.

והוכיח כן מרבי שהקפיד על רבי חייא וכינהו 'עייא' (מו"ק טז). ולכאורה תמוה, האם יתכן שרבינו הקדוש יכנה את רבי חייא בשם גנאי?! אלא 'עייא' מופיע כבר בספר נחמיה, וכיון שיש שנקראים בשם זה, אין זה בכלל מכנה שם לחברו. (מעין גנים' י"ד ט"ז)

לפי חידושו זה מובן היאך כתבו בגט את הכינוי 'הפסח', דפיסח אינו שם גנאי בעצמותו. [וכן מוכח מרש"י קידושין ע. 'שויסקל- לשון גנאי, גרגר...]

ויש לברר את חידושו מרש"י (ב"מ נח) שכתב שהמכנה שם לחברו אסור, גם כשחברו הורגל בכך ואין פניו מתלבנות, דכיון שנתכוון להכלימו אסור. משמע שהדבר כן תלוי בכוונה? ויש לומר דכיון שאין זה שם רע בעצם, אין זה קשור כלל לענין מכנה שם.

והנה ה"חפץ חיים" הוכיח מרש"י זה שאם אחד מרשה לספר על עצמו דברי גנאי, והמספר מתכוון לביישו אסור. (ח"ח כלל ב' כ"ח)
וצריך עיון מזה על דברי ה"מעין גנים"? ונראה שרק היכן שהדבר בעצמותו הוא דבר רע אז אסור לו לספר, אבל בדבר שאינו רע, אם חברו מרשה לספר, אף שהוא המספר מתכוון לגנותו מותר.

ומדודי, הג"ר אהרן רוט שמעתי לתרץ כי בגט הכינוי - "הפסח" בא לתת סימן למי מתכוונים, ולא לכנות לו שם. (נר לשולחן שבת)

כאשר הכינוי בני הגאון רבי עקיבא איגר את שער הספר "חידושי רעק"א" שמו 'צירה' תחת א' של איגר, והיה זה לכבודו שלא יקרא איגר. **וחכם אחד פירש,** שעשו כן משום שבמבטא המקום היה דמיון בין היגיו האותיות א' וח', והיה יכול להשמע חיגר חלילה...

(קונטרס "באר בשד"ח" - תורת העמק')

כתב המהר"ם מלובלין: ומה שנסתפקת בענין כתיבת הכינוי 'קרוק'... הנה הסכמנו לכותבו בגט, מאחר שכבוד תורתו כתב שגם היהודים קורין אותו בכינוי זה אפילו בפניו, והוא אינו מקפיד כי אם על הנערים שאינם בני גילו.

וגם שאלתי בעצמו, ואמר כי אינו כינוי גנאי, אלא נקרא כך בשל היותו בכור לאביו, בן רך ומעונג, וכינוהו בפולנית 'אפרוח'... והואיל ואינו שם גנאי יש לכותבו, כי אין זה תלוי בהקפדתו של המגרש, אלא אם הכינוי הוא כינוי גנאי! (ש"ת מהר"ם מלובלין ק"ב)

והגאון רבי אברהם פאלאג'י כתב: כינוי שהוא גנאי מחמת עבירה, או על שם חיות טמאות, אף אם אינו מקפיד אין כותבים אותו בגט. אבל כינוי שהגיע מחמת שינוי בגופו וצורתו, אם אינו מקפיד יש להזכירו בגט.

(ויקרא אברהם')

דעת הגאון רבי חיים קניבסקי שכל איסור 'מכנה שם לחברו' הוא רק בקורא לו כך תמיד, אבל אם קוראו פעם או פעמיים מותר, כי בדרך בדיחות קראו, ובזה מצינו בכמה מקומות בש"ס שלא הקפידו על זה. (קונטרס "שם טוב" - להרה"ג א"י שטיינמן ועיי"ש)

חידה - היכן עם הארץ נהפך לחכם? בגט...

פסק השו"ע: אם נכתב בגט פלוני 'החכם', או 'הרב', או 'הנשיא', אף על פי שאין קורין אותו כן, וגם אינו בר הכי, הגט כשר...
וכתב הרמ"א: אבל לכתחילה אין כותבים 'רב' או 'חכם', אפילו הוא או אביו רב או חכם, אלא כותבים פלוני בן פלוני, וכן אין כותבים בן 'הקדוש', אבל כותבים 'הכהן' או 'הלוי'. (האדמו"ר ז"ל)
כתב המהר"ם בן חביב: יש לחקור אם דברי השו"ע הם רק על אדם שיש בו לחלוחית של תורה, שאז אף שאין ראוי לכנותו 'החכם' או 'הרב', לפעמים חולקים לו כבוד, אפילו שהוא אינו ראוי לכך. אבל אם הוא עם הארץ גמור, שלא נהגו לחלוק לו כבוד, אם כתב 'החכם' נחשב ש"שינה" והגט פסול.

אמנם מדברי השו"ע שלא חילק, משמע שגם עם הארץ ניתן לכנותו החכם... וטעמו של דבר, כי הכל הולך אחר המנהג, וכיון שהסופרים נוהגים לכתוב תמיד 'נשיא וחכם' כדי לכבד את האיש, וכדי ל... אזי אפילו אם המגרש הוא עם הארץ יתלה הקורא את הגט שהסופר חשב שיש בו לחלוחית של תורה. (שם)
רבים מהאחרונים סוברים שיש להוסיף בגט את הכינוי בו נקרא האדם בפי העם. וב"שדי חמד" האריך בזה ב'מערכת גט', עיי"ש.

לפני כמאתיים שנה יצאו חוקי אזרחות ברוב מדינות אירופה. בין השאר הם כללו חובה לקבוע שמות משפחה.
בצרפת ניתן חופש בחירה לאזרחים בקביעת שמותיהם, אך בארצות אחרות לדוגמא בממלכה האוסטרו-הונגרית, הוקמו ועדות שהן קבעו את השמות. הוכנה רשימת שמות ובה שמות יקרים וזולים. היו צריכים לשלם תמורת זכות בחירת השם...

השמות היקרים היו שמות שהתקשרו לזהב, יהלומים, כסף וכדומה. השמות הזולים היו כינויי מקצוע או סתם כינויים.

יש והפקיד קבע את השם לפי מראהו של היהודי, מי שהיה כהה נקרא שוורץ. נמוכי קומה נקראו קליין והגבוהים גרוס.

כשהפקיד האנטישמי התרגז, או שבא עני שלא יכל לשלם אף את התעריף הזול, היה זוכה האיש לשם מעליב ומגוחך דוגמת: "קסוקר" - פוזל, "הזנפרץ" - פרצוף ארנבת, "שטומר" - חרש.

כל החידוש הזה בשמות משפחה היה חשוד בעיני היהודים במזרח אירופה, מאימתי השלטונות דואגים לרווחתם?! מה פתאום הם מעוניינים בכך?! סברו היהודים שהסיבה לזה היא רצון השלטונות בגביית מיסים או בגיוסם לצבא... לפיכך נמנעו רבים לבחור לעצמם שם משפחה. בשל כך הפקידים נאלצו לעבור בבתי היהודים וקבעו להם שמות לפי מראה עיניהם...

מתוך צוואת האדמו"ר מפילין:

"בעיר ורשה היה אחד שקראו לו: "דער שוורצער ראובן" [ראובן השחור]. ראיתי שהיה לזקני, מורי ורבי בעל 'חידושי הרי"ם' צער גדול איך הורגלו לכנותו בכינוי גנאי, שעל ידי זה מאבד חלק בעולם הבא. ראו כמה אדם צריך שמירה!

כשאני שואל למה תקראו אותו "בלינדער יוסף" ו"יוסף העיור", משיבים לי 'הכל קוראים לו כך...' וכי זה תירוץ! הגיהנם גדול ומתרחב כל הזמן יותר ויותר..." (שפתי צדיק)

הגדול ממינסק, בשומעו כי מכנים את רבי גרשון ברגר 'גרשון הנקס', כי כך נקרא בפי כל, עשה עצמו כלא יודע ושאל: 'מיהו גרשון הנקס?'

כאשר נתנו לו סימנים, אמר: "הלזה תקראו 'גרשון הנקס'! הלא הוא הרב רבי גרשון". וכך היו תלמידי חכמים שהיו נקראים בשמות פשוטים, והרב היה מקפיד גדול על זה ותמיד גילה דעתו שלא נוח לו בכינויים כאלה, עד כי הקים את שמותיהם לפי כבודם כראוי. (הגדול ממינסק)

כינויים רבים היו לגדולי ישראל בכל הדורות. בגמרא מצינו: קטינא חריץ שקיה, רבי יהודה הנחתום, רבי יוחנן הסנדלר, נחום הלבבלר, שמעון הפקולי, בעל החוטם, בן קרחה, רבי יצחק נפחא.

בראשונים אנו מוצאים את: מאור הגולה. הקדוש מרדוש. רבינו תם. הרב עזרא הנביא, בשל קדושתו (שבועות כה.). רבי יצחק הלבן (ב"ק עב.). רבי שלמה מן ההר. רבינו אפרים בר אפרים הגיבור (פסחים לו.). רבי יעקב הגוזר שהיה מוהל (כללי המילה). רבי משה הדרשן (הסמ"ג ע"ג נד.). 'ד"ר'... (שבועות מו: ד"ה וספרא). **באחרונים מצינו:** הזקן, רבי אליהו חסיד, רבי אייזל חריץ, ראש הברזל, הסבא, ועוד. (גב. הרוצה להחכים בזה עיין בספר הנפלא 'שמות חכמים' להרה"ג א"י וייס)

מדו"ח ועדה לקריאת שמות: "זומן היהודי אליעזר בן נפתלי, כינוי 'הצולע'... אשתו רבקה ובתו גיטל, גר בביתו הפרטי ליד באר המים, עוסק בתלמוד תורה, סופר סת"ם. נשאל כיצד הוא רוצה להקרא ואינו מגיב... נרשם לו ולצאצאיו וסרשטיין..." (ס"ה)

מסורת יהודי איטליה מספרת על ארבע משפחות אצילות שגלו לרומא עם חורבן בית שני ושמרו על שמם, כולם כונו בתואר הכבוד 'מן'. והם: 'מן האדומים', 'מן התפוחים', 'מן הענונים' ו'מן הזקנים', ויש אומרים גם 'מן המחזנים'. ('זכור לאברהם')

משפחת גולדברג-ידלר הירושלמית, הסבא הגאון רבי יצחק זאב שינה את שם משפחתו מלישקוביץ לגולדברג על שזכה לעלות לארץ ישראל (בשנת תרכ"ז) ולגור בהרי ירושלים הנחמדים מזהב, גולדברג = הרי-זהב, וידלר לסימן, על שם עירו ידל ליד וילנה.

משפחת וויסל מחסידי קרלין, שם משפחתם נקבע על שעלו לארץ ישראל דרך נהר הוויסלה. (ספר זכרון 'הר ציון')

בחלב רוב שמות המשפחה היו כפולים: הררי רפול, ענתבי עדס, דיין בן חנונו. ויש גם משולשים: עדס ענתבי טבוש. ('ארץ זבת חלב')
את הסיבה לכך הסביר לי הרה"ג אברהם עדס: רבים מבני חלב נקראו על שם סבם, וכדי להבדיל ולהבחין ביניהם הוסיפו לשם המשפחה את שם משפחת אימם. (ני')

שם משפחתו של הגאון רבי שמואל מועד, בעל 'בית שמואל הקטן' על המרדכי, נקבע כי באותה עת בה קבעו את שמות המשפחה למד רבי שמואל סדר מועד, כששאלו הפקיד איזה שם משפחה יבחר, לא ידע מה לענות, נצנץ בו רעיון ואמר 'מועד'.
צאצאיו אומרים בחיך כי נס ארע עמם שסבם לא למד באותו זמן סדר נזיקין... ('נר לשולחן שבת' מהרה"ג י"א, מצאצאיו)